

PRISILNOST TUHINJSKE CESTE, NJEN KONEC IN GOSPODARSKO NAZADOVANJE KAMNIKA

SERGIJ VILFAN

Pogovor profesorja Frana Zwittera s tedanjim za kulturo odgovornim funkcionarjem MLO Ljubljana Zvonetom Miklavičem je odločilno premaknil priprave za ustanovitev »Kronike« iz faze želja in resolucij v fazo konkretnih ukrepov. Tako šteje »Kronika« med svoje ustanovitelje akademika, univerzitetnega profesorja Frana Zwittera. Njegovo delo za slovensko krajevno zgodovino pa se ne omejuje na to iniciativo, temveč se že na samem začetku usmerja v znanstveno raziskavo zgodovine mest. Z disertacijo »Starejša kranjska mesta in meščanstvo« (Ljubljana 1929) je Zwitter ustvaril prvo, fundamentalno in še danes tudi primerjalno pomembno delo o zgodovini srednjeveških mest. Delo ima karakteristično lastnost klasične znanstvene literature: tudi strokovnjak šele ob ponovnih branjih vedno znova odkriva, kaj vse v njem tiči. Že v izredno zgoščeno pisani in zato bogati disertaciji se je pisec očitno začel ravnati po pozneje bolj za šalo izrečenem pravilu: Moram prebrati šestdeset knjig, da niansiram en stavek. Težko bi bilo bolje ponazoriti pretehtano izpiljenost Zwitterovih tekstov. To velja prav tako za nadaljnje prispevke k zgodovini naših mest, od katerih naj omenimo le dva: »K zgodovini mest in meščanstva na starokarantanskih tleh« (ZČ 6—7/1952—53) in »Začetki ljubljanske meščanske naselbine« (Razprave SAZU I. razr., Ljubljana 1966 — Hauptmannov zbornik).

Ob osemdesetletnici Frana Zwittera je bilo spregovorjenih, napisanih in v filmu posnetih obilo podatkov o njegovem delu in izrečenih veliko dobrih želja. Podatke bi bilo na tem mestu težko bistveno dopolniti in odveč ponavljati. Dobrim željam svojemu soustanovitelju in začetniku slovenske primerjalne mestne medievistike pa se »Kronika« s tem pridružuje in v počastitev jubileja objavlja naslednji članek s področja zgodovine mest.

Prisilnost tuhinjske ceste, njeni prometni in pravni temelji. Gospodarska funkcija srednjeveških meščanskih naselij je bila protislovnna. V daljšem časovnem razponu so s svojo trgovinsko dejavnostjo povezovala čedalje večja ozemlja in s tem v gospodarstvu in pri tvorbi pravnih ozemelj objektivno delovala združujoče. Kot otroci svojega časa pa so vsako za sebe vodila lokalno-monopolitično gospodarsko politiko in s tem podpirala partikularne sile, iz katerih so deloma sama izšla.

Izraz lokalnih tendenc je bila med drugim prisilnost (= obveznost) ceste: trgovci so s svojim blagom morali na posameznih relacijah uporabljati določene ceste, po katerih so morali ne samo skozi predvidene mitninske in nabitkovne postaje, temveč tudi skozi določena mesta, ki so se pri tem na različne načine gospodarsko okoriščala, med drugim z izvajanjem skladiščne pravice. Medtem ko se je prepoved obrti v ožji mestni okolici v prid

mestnim obrtnikom (pravica obmilja) razumela praviloma sama po sebi, že s samim položajem naselbine kot mesta ali trga, je bilo treba prisilnost ceste pridobiti od vladarja in s podporo mestnega ali trškega gospoda. V 13. stoletju je verjetno zadoščala gospodova volja in dejanska podpora. Kakor koli že — prisilnost ceste je bila trajneje izvedljiva le, če so jo podpirali fevdalci, ki so s svojih utrjenih sedežev obvladovali cestno omrežje in so zato lahko odpirali in zapirali posamezno cesto. Najbolj odločilni so bili pri tem v 13. stol. teritorialni zemljiški gospodje, ki so s pomočjo svojih osebno odvisnih (nesvobodnih) vitezov in oprod obvladovali precej široko okolico posameznega mesta.

Med takšnimi gospodi so bili v prvi četrtini 13. stol. na Kranjskem zelo ugledni prav tisti, ki so imeli sedež na Kamniškem (>starem<) gradu in so izvirali iz visoke plemiške rodbine Andechs-Meranijscev. V lasti so imeli obsežno ozemlje med Kamniškimi planinami

na severu in Savo na jugu, med alpskimi prelazi proti Savinjski dolini na vzhodu in ozemljem Kranja na zahodu, ki so ga tudi nekaj časa upravljali. Bili so hkrati:

— ustanovitelji in gospodarji mesta Kamnika;

— gospodarji ozemlja, čez katero so potekale pomembne prometne zveze skozi Kamnik in daleč mimo Kamnika;

— gospodarji ključnih utrjenih postojank na tem ozemlju.

V smeri z zahoda sta na to ozemlje prihajali zlasti cesti iz Kranja oziroma Škofje Loke (čez Jeprco mimo Smlednika), z juga razni kraki ljubljanske ceste.

Proti vzhodu, v Savinjsko dolino, je bilo moč s tega ozemlja priti:

— čez prelaz Črnivec v Gornji grad, Mozirje in Dravograd;

— skozi Tuhinjsko dolino čez prelaz Kozlov hrbet in Špitalič skozi Motnik na Vransko in naprej v Celje;

— skozi Črni graben in čez prelaz Trojane prav tako na Vransko itd.;

— skozi Moravče v okolico Zagorja in Posavje. (Ta, moravska cesta, ni pridobila posebnega pomena v prometu na velike razdalje.)

Kamniški (»stari«) grad je skupaj z Malim gradom obvladoval stičišče kranjsko-škofjeloške, ljubljanske, črniške in tuhinjske ceste. Kraj, kot nalašč za tržno in kmalu tudi mestno naselbino. Za potnika, ki bi bil hotel priti na primer iz Čedadada skozi Škofjo Loko v Gornjo Savinjsko dolino in naprej na vzhodno Koroško, je bila pot skozi Kamnik najbolj primerna. Tudi za transport koroškega železa je bila po svojem poteku kar primerna.

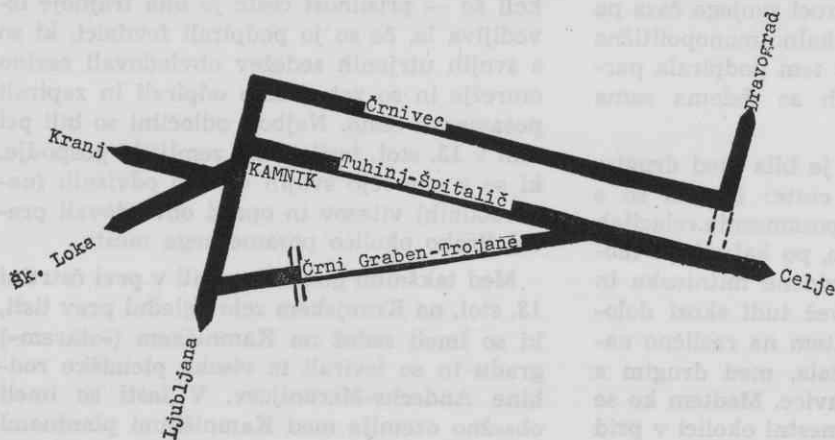
Ni pa Kamnik po svoji legi obvladoval tiste ceste, ki je bila gospodarsko najbolj zanimiva — tiste čez Trojane, po kateri sta bili že

v antiki povezani Italija in Panonija. Pač pa je tudi ta cesta bila v dosegu mestnih gospodov Kamnika. Kaj je bilo v opisanih razmerah gospodarsko bolj vabljivo, kot razglasiti obveznost tuhinjske ceste skozi Kamnik in omejiti promet skozi Črni graben in čez Trojane, ali pa sploh zapreti to cesto?

Da je proti koncu srednjega veka veljala prisilnost tuhinjske ceste na škodo trojanske, nam viri, o katerih bomo tu poročali, nedvomno povedo; o začetkih te prisilnosti pa ostaja za zdaj še marsikaj nejasnega. Ker se neposredni, najbolj aktivni interes Andechs-Meranijscev v Kamniku konča s smrtjo Henrika IV. (1228), je treba začetke prisilnosti tuhinjske ceste postaviti najpozneje v prvo četrtino 13. stol., v čas, ko je Kamnik začel veljati kot mesto in ko je bil postavljen na tuhinjski cesti Špitalič, morda pa celo nekaj pred leto 1200. Ko je Ljubljana okrog 1240 doživela svoj veliki vzpon, je moral biti Kamnik že usidran na jadransko-panonski zvezi in tudi ko so ljubljanski gospodje dobili oblast v Kamniku, niso imeli razloga odpraviti prisilnost ceste, ki je zdaj tudi zanje bila kar donosna.

Nedvomno je treba tudi razporeditev fevdalnih sedežev na ozemlju kamniškega deželskega sodišča razlagati v povezavi s cestnim omrežjem. Tako sta Brdo pri Lukovici in Kompolje zapirala ali po potrebi varovala trojansko cesto. Vprašati se je tudi treba, kakšen pomen sta imela posest in sedež kranjskih militov Kolencev v Krašnji itd. Povezava med cestami in gradovi¹ omogoča vrsto opazovanj, s katerimi smo še zelo na začetku, prav mesto Kamnik pa je posebno značilen primer take povezave.

Gospodarska moč Kamnika v primeri z drugimi mesti na Kranjskem (do okrog 1500). Prav po zaslugi »svoje« tuhinjske ceste je bil Kamnik še potem, ko je Ljubljana na

Kranjskem dobila nesporni primat, med gmotno najboljše stoječimi mesti na Kranjskem. Po višini starega mestnega davka v 15. stol. — ki gotovo odseva stanje v 14. stol. — je bil Kamnik z indeksom 38,8 takoj na drugem mestu za Ljubljano (indeks 100) in pred tretjevrščenim Kranjem. Pri izrednem davku iz leta 1446 je bilo podobno: z indeksom 31,25 na ljubljansko številko (100) se je Kamnik krepko obdržal na drugem mestu, šele za njim pa sta se razvrstila Novo mesto in precej za tem šele Kranj.

Ko so leta 1504 na Kranjskem ugotavljali osnove za davek na imenjsko rento (Gültensteuer), so mesta sama prijavljala svoje globalno ocenjene obdavčljive dohodke. Preračunano na ljubljansko napoved (indeks 100) so prijavili: Kamnik 60, Novo mesto 50 in Kranj 33. Ker davčnih napovedi nikdar niso delali kar tjavendan, je torej Kamnik v drugi polovici 15. stol. še močno povečal svojo davčno moč. Ker na kako eksportno obrt v večjem obsegu ni misliti, gre zasluga za ta vzpon tuhinjski cesti in po njej potekajoči mednarodni trgovini. To nam potrjuje tudi način, kako je kmalu nato prišlo do poloma.

Deželni zbori na Kranjskem v letu 1534.

V januarju 1534 je deželni knez, kralj Ferdinand, razpisal deželne zборе svojih dežel, med njimi kranjskega. Poročal je o miru, sklenjenem s sultanom, pa tudi o poteku dobe, za katero je bila sklenjena Švabska zveza, kar je Habsburžanom obetalo težave v Nemčiji. Predlagal je, naj kranjski stanovi odobre oborožitev, ki naj bo v pripravljenosti od velike noči do martinovega, in naj za ta namen preskrbe tudi denar. Na deželnem zboru 25. februarja so stanovi nenavadno hitro privolili v zbiranje denarja v višini tretjine imenjske rente, da bi z njim najeli 300 lahkih konj(enikov), ki bodo dobivali čakarino do martinovega. Privolitve niso omejevali na lastno obrambo, temveč so jo sploh dali za obrambo pred kraljevimi sovražniki (kar je bilo izjemoma zelo široko!). Ker pa miru s sultanom niso zaupali, so odobritev dali samo pogojno, če na lastnih mejah ne bo težav. Kot je bila navada, so v obravnavo svoje privolitve vpletali še razne druge aktualnosti, kot ukrepe za preprečenje kmečkega upora zoper naseljevanje Uskokov in denarne zadeve uskoškega harambaše Prerada. Ko je deželni upravitelj Andrej Lambergar 9. marca razglasil davek, je hkrati objavil novi način prisilne izterjave davčnih zaostankov. Vse je šlo sprva nenavadno gladko, najbolj

pač zato, ker se Kranjci niso čutili posebno ogrožene in so bili veseli, da kralj ne zahteva od njih še večjih bremen.

Pri tem pa ni ostalo. Maja se je položaj na Württemberškem za Ferdinanda zaostрил in poslabšal. Vladar je sklical drugi deželni zbor v istem letu, na katerem je zvišal svoje zahteve. Tudi stanovi so na deželnem zboru 25. maja močno razširili register svojih težav, ki so segale od raznih mitnin, carin in nabitkov, solne komore in podobnih gospodarskih nadlog do zahteve po obdavčenju zastavljenih deželnoknežjih gospošte in po potrditvi kranjskega reda za deželska sodišča. Med drugim so navajali, da je (očitno lahki) konjenik prej stal 6 gld. na mesec, zdaj pa stane 10 gld. Zahtevano vzdrževanje 400 konj skozi štiri mesece bi stalo torej 16.000 gld. (kar bi že presegalo pol imenjske rente). Pogajanja so se začela vleči, deželni zbor ni prišel do sklepa.

Oktobra je moral zato deželni knez sklicati tretji deželni zbor v letu 1534, kar ni bil normalen pojav. Stanovi so skušali doseči, da bi deželni knez sklical skupen deželni zbor Štajerske, Koroške in Kranjske, ki naj bi koordiniral pomoč dežel vladarju pod pogojem, da same ne bi bile v nevarnosti. Sezona vojskovanja pa je tedaj že šla h koncu in nadaljnje obravnave so očitno zastale, da bi jih tem bolj živahno obnovili v prihodnjem letu.

Vloga mesta Kamnika na deželnega kneza.

V teh okoliščinah se je leta 1534 kot eden izmed kranjskih finančnih problemov pojavil Kamnik. Izterjava davčnih zaostankov, ki jo je marca napovedal Andrej Lambergar, je očitno dala povod, da so kamniški mestni sodnik in svet naslovili na Ferdinanda vlogo, ki jo je ta 8. oktobra 1534 z Dunaja poslal svojim deželnozborskim komisarjem na Kranjskem. Zahtevali naj bi odgovor kranjskih stanov in do njegove odločitve odložili izterjavo. Iz vloge zvemo zgodbo o kamniških težavah, ki je bila — v nekoliko strnjem in prostem prevodu, toda ob ohranitvi prve osebe množine — tale:

Pred nekaj leti so naši predniki dali stanovom svojo napoved, da bi poleg drugih kranjskih mest in z njimi plačevali davke. Tedaj so živeli v blagostanju in nekateri so imeli po več sto goldinarjev denarja, pri tem pa so veliko trgovali. Tedaj sta eden, dva imela več premoženja, kot ga imamo zdaj vsi skupaj. Le nekaj let nazaj smo imeli tu cesto, prevoz, skladiščno pravico in mitnino (lanndtstrass, durchfahrt, niderlag vnd maut).

Iz tega je mesto popravljalo stolpe in obzidje, česar zdaj nimamo. Zaradi vojsk, draginje in drugih vzrokov smo popolnoma obubožali.

Kamnik in druga mesta so na tedenskih sejmi prodajali kmetu blago za preživljanje, kot so vino, obrtni izdelki in tisto, česar na svoji domačiji ne more ne izdelovati ne pridelovati. Tudi je kmet v mestih spravljal na varno svoje premoženje. Tako so mesta v primeru vojne imela moštvo in zaloge, sploh pa skozi vse leto dovolj hrane. Tega zdaj ni več, ker so — kljub prepovedi — zgradili v starograjskem (= kamniškem) deželnosodnem okraju nad dvajset taborov, v katerih kroži pri kupčevanju, obrti, špekulaciji in tihotapstvu ne samo kmečki, temveč tudi plemiški in cerkveni denar.

Čeprav smo prosili, naj bi se mestni davki temu prilagodili, so deželni davkarji odmerjali davke po polni napovedi, mnoga leta nalagali tudi po tri odmere in niso hoteli odbiti plačila za vojake, ki jih je Kamnik ob vpoklicih pošiljal na pomoč. Tako se je nabralo zaostanka za 2000 gld. Čeprav smo zahtevali, naj se naše premoženje pod našo prisego popiše, je dal sedanji deželni davkar Jurij Lamberg — gotovo v svoj prid in ne po nalogu stanov — nekaj kamniških meščanov na prostem letnem sejmu v Ljubljani prijati in sramotiti. (Avtorjeva pripomba: gre za arestni postopek, in sicer za represalijski arest; to bi bila huda kršitev sejemskega miru, saj na sejmi ni bil dovoljen nikak prisilni ukrep proti udeležencem, razen za dejanja, storjena na samem sejmu.)

Ne moremo plačati ne zaostankov ne prihodnjih davkov po sedanji osnovi, tudi ne v vicedomski urad zakupnine za sodišče in mitnino. — Kako naj še vzdržujemo cesto?

Ne moremo plačevati davkov v sorazmerju z deželani, saj ti dajejo iz svojega le malo, temveč prevale davke na svoje kmete. Mi pa nimamo ne kmetov, ne kupčije, ne obrti in nobene pomoči, temveč moramo davke plačevati iz lastnega, tega pa ne zmoremo in smo si morali od cerkva, špitalov in bratovščin izposoditi denar, ki ga nikdar ne bomo mogli vrniti.

Ko smo se pri stanovah pritožili — zlasti zaradi dogodka na sejmu, na katerem bi morali vendar biti vsi prosti in varni — so nam odgovorili, naj prosimo boljše situirana mesta, naj naš delež plačajo do božiča. To pa ne gre. Videti je, da nam sovražniki žele, naj zapustimo mesto, zato da bi kmetje ob taborih še boljše uspevali.

Naši starši so davke plačevali avstrijskim nadvojvodom in ne stanovom, ki jim zdaj mesta prispevajo k davkom neobvezno in do preklica. Zdaj pa smo vse izgubili in nam nihče ne pomaga.

Svojo vlogo končajo Kamničani s temile predlogi kralju:

— postavi naj komisarje za popis davčnih osnov, nakar bodo plačevali davke njemu neposredno, da bodo vedeli, da pride davek v roke njemu;

— prepove naj trgovanje ob taborih, ki jih kmetje zidajo s podporo deželanov;

— določi naj prisilnost ceste iz Celja skozi Kamnik in obnovi naj mestno skladiščno pravico, zato pa bodo cesto, ki je pol milje daljša od tovarniške, popravili, da bo uporabna za vozove.

Ali so bili Kamničani res prepričani, da so tabori glavni vir njihovega gorja ali pa so zahtevo po cesti iz drugih razlogov utemeljevali z manj poudarka? Morda niso hoteli izzivati nasprotovanja drugih kranjskih mest.

Dobro vemo, da davčnih pritožb ne smemo nikdar jemati pri piki. Kdor se je branil davkov, je vedno prepričljivo izračunal, da bo vsak hip od lakote umrl. V tem pogledu je treba naše poglede na 16. stol., ki delno temelje prav na takšnih virih, še temeljito preveriti in gotovo mestoma popraviti! V pravkar navedenem primeru pa lahko poslušamo tudi drugo plat zvona, v kateri bo Tuhinjska cesta dobila močnejši poudarek:

Odgovor kranjskih deželnih stanov in končno znižanje kamniške davčne osnove. Deželni zbor je 22. oktobra 1534 postavil odbor, ki naj bi izvedel njegove sklepe. Ta odbor je 25. oktobra sestavil odgovor na kamniško vlogo. Zopet nekoliko strnjeno, vendar blizu izvirnemu besedilu, je odgovor tale:

Gospodarske težave Kamnika so bile znane tudi stanovom, ki so že na prejšnjo prošnjo sklenili, naj Kamničani — dokler so nezmožni plačila v polni izmeri — po dobri veri sami med seboj davke repartirajo, plačujejo in pobirajo. Predložijo naj ustrezni davčni register in po njem obračunajo in plačajo davek. Medtem pa naj si prizadevajo, da bi boljše situirana mesta prevzela njihov delež. Tudi zdaj so stanovi na tem stališču, saj komisijski popis (ki ga je zahteval Kamnik) posebno v mestih ne more biti tako uspešen kot pri nepremičninah, svoje premoženje pa sami najbolje poznajo. Kolikor bo Kamnik manj plačal, toliko naj se deželni global zniža. (Pripomba: prevalitev na druga mesta je zdaj umaknjena.)

Sumničenja na račun deželanov, češ da podpirajo tabore, da vsega denarja ne odvajajo kralju, da se s svojim denarjem udeležujejo kmečke kupčije in tihotapstva — vse to naj Kamničani jasno povedo in dokažejo.

1. Kranjska mesta so leta 1504 (verschinen vierdten jars) ocenila in napovedala svoje premoženje, obrt in kupčijo. Kamnik je tedaj napovedal 600 gld. Če se zdaj odobri naložek (anschlag) v višini četrtega ali tretjega denariča (= četrte oziroma tretjine davčne osnove), polovice ali celega imenja (gült), se davek temu ustrežno odmerja, prav tako, kakor so plemstvo in vitezi ter sploh cerkvene in svetne osebe, ki imajo imenja in posestva, napovedali po gosposki tarifi (herrn anslag) v denar preračunane dohodke, vključno z žitnimi in malimi pravnami in tudi desetino.

2. Cesta je bila Kamniku odvzeta. To se je zgodilo na predlog stanov, zlasti pa trgovcev in drugih mest, ker je po njej daleč naokoli, čez Blagovico (Glogobitz) pa bliže. Tudi [po tuhinjski cesti] ni tja do Vranskega ne krme ne hrane, tudi ne paše in košnje za ogrsko živino, ki prihaja tod čez v deželo.

3. O odpravi podeželskih vinotočev in trgovanja so govorili, ko so razpravljali o policijskem redu. Meščani naj se odpovedo preživljanju s kmečkimi opravili (der pauern narung) in naj prodajajo blago po pravični ceni, potem se bodo tudi kmetje reda držali.

4. Premoženjskih razločkov med bogatimi in — večidel — revnimi mesti niso krivi stanovi.

5. Dvajset taborov v starograjskem (= kamniškem) deželskem sodišču ni veliko, saj velja za največje v deželi (5 × 4 milje). Stanovi sami so predlagali, naj se za obrambo neprimerni tabori poderejo, kar bosta deželni upravitelj in vicedom brez dvoma storila. Vendar se kmetje neradi zatekajo v mesta, kajti če kmet spravi v mesto skrinjo žita, mora od tega plačevati za najemnino star žita, kar je pogosto več, kot daje gospodu od svoje hube za dajatev pravde. Včasih pa kmetom v mestu celo vlomijo v kašče. V taborih, ki jih kmetje sami pomagajo postaviti, so prosti najemnine.

6. Da stroškov za pešce, ki so jih prispevali v deželni vpoklic, ne odštevaajo od davčnega predpisa, velja za vse, tudi za plemiče in duhovščino, saj bi sicer marsikateri vpoklic stal več, kot znaša celotni deželni davek.

7. Rubeža Lambergar ni izvajal na lastno pest, temveč so mu ga zapovedali stanovi. Vendar se je pri tem glede na revščino Kamničanov držala mera. Če bi jim res hoteli do

živega, bi bili stanovi to storili pred desetimi leti, ko so druge rubili in prijemali.

8. Deželni davkar poroča, da so mu v vseh petih letih, odkar opravlja to funkcijo, plačali reci in piši 50 gld. Ali so res vse oddali, kar so nabrali? Vsekakor pa so bili prijeti Kamničani takoj izpuščeni.

9. Kamničani trdijo, da oni plačujejo svoje davke sami, deželani pa jih prevale na kmete. Toda plemič nima drugih sredstev za preživljanje kot svoje zakupnine in rente. Če bi iz teh plačeval davke — od česa naj bi potem živel? (Avtorjeva pripomba: primer zastopanja lastnega interesa, ki je očitno prikrojen!) Meščani, ki imajo posestva na deželi, prav tako pobirajo od svojih kmetov davke kot deželani. Tudi meščani imajo svojo obrt in kupčijo, in znano je, da mnogi, ki so gospodarni, z malo kupčije visoko pridejo. Naj si Kamnik take vzame za zgled.

Kako je zadeva v podrobnostih potekala naprej, zaenkrat še nisem ugotovil, rezultat pa je znan: v imenjski knjigi iz leta 1539 nastopa Kamnik namesto z davčno osnovo 600 funtov z znižanim zneskom 160 funtov, kar pomeni indeks 16 na ljubljansko vsoto, vzeto za indeks 100. Novo mesto in Kranj sta zdaj pred Kamnikom (indeks 50 oziroma 33), Višnja gora z indeksom 12,5 pa tik za njim. Noben davkar brez tehtnega razloga ne znižuje obvezancu davka. Gospodarski razlogi za znižanje kamniške davčne osnove so morali biti objektivno utemeljeni.

Sklepi. Kamniška vloga in odgovor stanov vlečeta seveda vsak na svojo plat, vendar se glede odločilnih okoliščin dokaj ujemata in dopolnjujeta. Tako dopuščata več prepričljivih ugotovitev o zgodovini prometa, o zgodovini mesta Kamnika, o zgodovini davkov, pa še nekaj drugih, tudi primerjalno zanimivih dognanj.

K zgodovini prometa: Še okrog leta 1500 je potekala glavna legalna zveza med jadranskim prostorom in Panonijo skozi Tuhinjsko dolino in Motnik. Kamnik je imel od tega občutne gnotne koristi, zato pa je moral vzdrževati to cesto v stanju, primernem za vozni promet, saj je obljubljal (zopet) prevzeti to dolžnost, če bi se prisilnost ceste obnovila. Tudi ogrsko živino, ki se je skozi toliko stoletij skozi Slovenijo »sama transportirala«
proti Benečiji, so gnali po tej cesti. Trojanska cesta je bila primerna le za tovarniški promet in še ta je bil ali omejen ali prepovedan. Po zatrjevanju Kamnika je bila tuhinjska cesta le pol milje daljša od tro-

janske (vprašanje je, katero izhodišče so pri tem vzeli!), po mnenju stanov pa je bila prva manj primerna glede preskrbe in paše kot druga (kar je lahko prikrojeno). Vsekakor pa so po letu 1504 Kamniku »cesto vzeli«. Kdaj se je to zgodilo, za zdaj še ni jasno, vsekakor precej pred 1530, morda v času beneške vojne (1508—1516), ko je bilo preskrbovanje čet skozi Tuhinjsko dolino zamudnejše kot čez Trojane.³ Nikakor pa usoda tuhinjske ceste ni posledica splošnega upadanja prometa na Kranjskem. Tudi njenega nazadovanja ne gre datirati šele nekje v sredo 16. stoletja.

Kamnik je odtlej naprej obdržal le še črniško cesto proti Gornji Savinjski dolini in Dravogradu in tisti del prometa, ki je potekal med Gorenjsko in Celjem po tuhinjski cesti. Promet med Ljubljano in Celjem, ki je bil pač najbolj donosen, se je zdaj Kamnika v celoti izgnil.

Doslej bolj domnevana kot znana prisilnost tuhinjske ceste v srednjem veku je s tem nesporno in izrecno dokazana, njena gospodarska funkcija konkretizirana in njen konec hkrati z glavnimi posledicami pojasnjen, čeprav ne natančno datiran.

K zgodovini Kamnika: Odvzem ceste je imel — nedvomno bolj kot tistih dvajset taborov — porazne posledice za Kamnik. Teh posledic stanov niso niti skušali tajiti, saj so priznavali revščino Kamnika, bili pripravljeni na kompromis in kmalu znižali davčno osnovo od 600 na 160 funtov, torej na dobro četrtino, ne da bi razliko prevalili na druga mesta. Ker pa se davki brez tehtnega vzroka ne znižujejo, je treba tudi odločilno gospodarsko nazadovanje Kamnika postaviti v čas, ko so mestu »cesto vzeli«, torej precej pred 1530.

K zgodovini mest: Oba vira dopolnjujeta že znane podatke o kaščah, ki so jih v mestih namenili kmetom za spravljanje pridelkov, zlasti žita. V teh kaščah, ki so bile ponavadi postavljene na notranji strani obzidja, so

kmetje imeli svoje zaloge bolj na varnem kot doma, hkrati pa očitno tudi pravico in dolžnost braniti mesto. Mesto je s tem pridobilo nekaj braniteljev, rezerve živeža za primer obleganja, v mirnih časih pa lahek dohodek v obliki najemnine v naravi. S postavljanjem taborov so mesta začela to ugodnost izgublјati.

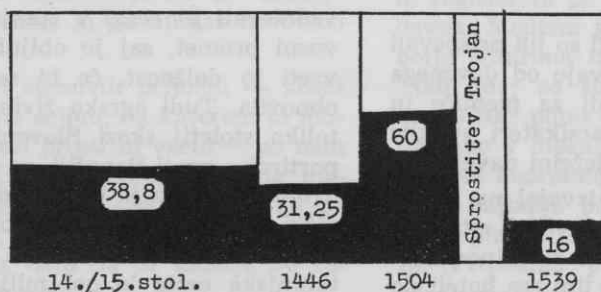
K zgodovini davkov: Opozorim naj le na nekaj ugotovitev, ki sem jih iz teh virov večidel že kdaj uporabil, a so v glavnem ostale neopažene. Kranjska mesta niso — tako kot štajerska — plačevala četrtino deželnega davka na imenje, temveč so bila v davčni osnovi udeležena z napovedjo neke vsote, na katero so se v začetku 16. stol. zedinila s stanovni in ki je predstavljala ocenitev davčne (in s tem gospodarske) moči mesta. (Konkretnije iz drugih virov: leta 1518 je davčna osnova Kranjske znašala 28.700 funtov, od tega osnova mest brez Škofje Loke 2.865 funtov, ali nič več kot pičlih 10 %, pozneje pa še nižji odstotek). Najpozneje okrog 1524 so stanovni proti raznim davčnim zaostankarjem izvajali prisilno izterjavo davkov, leta 1534 pa so objavili nov način izvršbe z nastanitvijo izvršilnih organov na dolžnikovi pristavi.

Medtem ko je bila pred 1515 prevalitev davka na kmete še sporna pravica fevdalcev, je stanovni 1534 niso skušali ne tajiti ne olepševati. Posebno jasno je tudi tole: pogosto so stanovni privolili na deželni vpoklic (ki se je potem razglašal pač po potrebi) in na plačilo davkov. Vpoklicu se je moral vsak obvezanec odzvati na lastne stroške (tudi če je poslal najemnike); davke pa je kljub temu moral še posebej odvesti, iz teh pa sta vladar in dežela praviloma postavila najemniške čete.

Opozorim naj še na podatek o podražitvi (očitno lahkih) konjenikov od 6 na 10 glđ mesečno, medtem ko podatki o taborih in kmečkem kupčevanju ne povečujejo bistveno naše vrednosti o tem, razen kolikor (v poljudni literaturi tako poudarjeno) podiranje taborov osvetljujejo z druge plati.

Ljubljana = 100

Kamnik =

Kamniški davek v razmerju do ljubljanskega. Razločno je vidno znižanje davčne obveznosti po odpravi prisilnosti tuhinjske ceste in sprostitvi trojanske

Za primerjalno zgodovino prometa in mest pa nam Kamnik daje predvsem pravi šolski primer tega, kako je lahko prisilnost ceste vplivala na razcvet kakega mesta, njeno prenehanje pa na nagel gospodarski upad.

OPOMBE

Splošno: Tu uporabljeni viri iz leta 1514 (po katerih bi lahko obdelali še nekatere v tistem času aktualne zadeve) so v Arhivu SR Slovenije, in sicer med akti deželnih zborov (Stanovski arhiv fasc. 214). Deloma sem te vire že uporabil, zlasti za davčno zgodovino: S. Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, v: Zgodovinski časopis VI-VII/1952-53, 417-442; isti, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961, str. 310-324 (doslej najboljše prikaz davčnega sistema na Kranjskem, ki je le povzet, pač pa dopolnjen z literaturo v nemški izdaji:) isti, Rechtsgeschichte der Slowenen, Graz 1968, 187-191. Prav tako se le globalno sklicujem na zbornik »Kamnik

1229—1979«, Kamnik-Ljubljana 1985, v katerem se naši temi bolj ali manj približujejo članki B. Grafenauerja, B. Otorepca in F. Gestrina. Naslednje opombe posegata le na sorodna območja, ki so pri nas še malo obdelana: 1. S. Vilfan, Strade e castelli tra l'Adriatico settentrionale e la Pannonia nel Medio evo, v: Castelli e strade, Studi e ricerche 3-4, 91—100. — 2. Isti, Novo mesto 1365, Maribor—Novo mesto 1969, 99—100. Za kmečke kašče v Višnji gori prim. I. Vilfan-Bruckmüller, Višnja gora in njeno prebivalstvo v 16. stol., v: Kronika 26/1978, 157. — 3. Z aktom z dne 23. 3. 1524 so nadvojvodovi reformacijski komisarji za Štajersko prepovedali v tej deželi nekatera »neobičajna« pota s Ptuja proti zahodu. »Običajna« cesta je šla čez Vransko skozi Kompolje in/ali Kamnik v Ljubljano (Notranjeavstr. privil. Knj. I, 1564-68, zbirka privilegijev Celja, fol. 235; uporabljam prepis B. Otorepca). Ker je tržišče prepovedi na relacijah do kranjske meje, mesto o Kompolju in Kamniku ni prav jasno. Ker pa so Kompolje na trojanski cesti, je bila ta l. 1524 očitno odprta in vsaj v praksi legalna.

VIRI ZA ZGODOVINO SLOVENSKE ARHEOLOGIJE II

DAVORIN VUGA

Pred nekaj leti začeta serija objavljanja arhivalij, ki so pomembne za preučevanje zgodovine slovenskega starinoslovja (cf. Kronika 27/2, 1979, 127, s sliko), dobiva zdaj drugo nadaljevanje in po svoji heterogenosti zajema tako različna leta nastanka kot tudi različne arheološke točke. Protagonisti so bleščeči figuri našega starinoslovja Alfonz Müllner in Jernej Pečnik, dalje ugledni umetnostni zgodovinar in konservator France Stele, v doslej malo znani vlogi arheologa pa nesrečni Josip Mantuani, ki ni bil kos nagrmadeni zapuščini svojih arheoloških predhodnikov v deželni muzeju ter tekoči arheološki problematiki na Kranjskem in pozneje Slovenskem. Pojavljajo se manj znani Ivan Pečnik, nato v arheologiji sploh neznan fotograf Julius Müller, premalo obdelana osebnost samoukega raziskovalca in proslavljenega najditelja situle z Vač, Janeza Grilca, in naposled v literaturi le bežno omenjena fotografa Pirc in Kästner jun., zaslužna za edinstven dokument o rimski ladji na Ljubljanskem barju. Žal moramo priznati, da

je naš članek v izobilju še neobdelanih arhivskih dokumentov, tako grafičnih, pisnih in fotografskih le kaplja v morju, je pa vendar spodbuda za nadaljnje delo. Dosedanje celovite objave arhivalij lahko preštejemo na prste (izjema so Dežmanovi dokumenti o ižanskih koliščih, žal nekomentirani, cf. J. Kos, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 6, 1978, 43—59, s sliko in 2 faksimiloma).

1. *Fotografija Müllnerjeve ladje v Lipah leta 1890.* Mestni muzej v Ljubljani hrani izvorni fotografski pozitiv velike rimske prevozne ladje iz Lip na Ljubljanskem barju, na katere deske so naleteli delavci oktobra 1890 pri kopanju odvodnega jarka na Koslerjevem posestvu (cf. A. Müllner, Argo 1, 1892, 2—7, Tab. I). Iz nadaljnega besedila Müllnerjevega poročila je razvidno, da je Kranjski deželni muzej Rudolfinum začel izkopavanja na mestu najdbe 25. oktobra istega leta, in sicer po izrecnem dovoljenju dr. Petra Koslerja, ki je bil dal muzeju povsem proste roke pri raziskovanju tako imenitne starine.